

Олександр ГОДОВАНЕЦЬ
Лілія АМБРИК

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Розглянуто основні напрями реалізації податкового регулювання інвестиційної діяльності у контексті позитивного зарубіжного досвіду. Визначено, що податкове регулювання виступає важливим фактором стимулювання інвестиційної діяльності, заходом запобігання та виходу з фінансової кризи.

Результативність економічної політики та динамічність господарського розвитку в державі залежать від ефективності її регуляторного впливу на діяльність суб'єктів підприємництва. Податковому регулюванню у цьому процесі відведена провідна роль, оскільки проблеми, пов'язані з оподаткуванням, вважаються найважливішим компонентом формування ділового середовища національної економіки. Урядам доводиться одночасно вирішувати як завдання оптимізації і встановлення ефективних податкових ставок, так і проблему мінімізації адміністративного тягаря.

В економічно розвинутих країнах наприкінці 2008 р. – початку 2009 р. спостерігалася активізація податкових реформ, мета яких забезпечити сприятливі умови для залучення інвестицій у розвиток інноваційної діяльності, через розробку чітких та ефективних інструментів податкового регулювання, які забезпечили б мінімізацію податкового навантаження на підприємства державного та реального секторів економіки [11, 5]. Це зумовлює важливість оподаткування, як фактора активізації економічної активності бізнес-інвестиційних процесів в умовах нестабільної економіки,

де не працює ринок довгострокових кредитів і обмежені чисті капітальні вкладення.

Дослідженню впливу інструментів податкового регулювання на інвестиційні процеси присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних науковців: А. Веткіна, В. Вишневського, Ю. Іванова, Н. Іванової, А. Крисоватого, С. Сінельнікова-Мурильова, І. Труніна та ін., в яких основна увага приділяється ефективності та доцільності використання інструментів податкового регулювання, в тому числі на основі використання позитивного досвіду інших країн. Проте недостатньо розглянута проблематика впливу податкового регулювання на інвестиційні процеси в умовах посткризового відновлення та забезпечення економічного зростання.

Метою статті є проведення ґрунтовного аналізу податкового регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності як фактора економічного зростання, а також визначення можливих напрямів використання позитивного зарубіжного досвіду в Україні.

Створення сприятливого інвестиційного клімату як для національного, так і іноземного інвестора, є актуальним, оскільки надходження інвестицій – важливий чин-

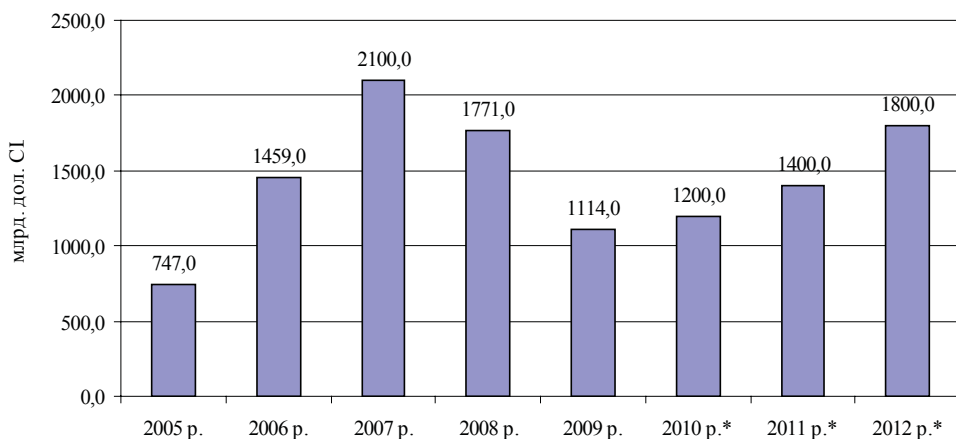
ник економічного зростання країни. Сьогодні загальносвітовий обсяг потенційних прямих іноземних інвестицій оцінюється від 1100 до 1200 млрд. дол. США щороку (рис. 1). Сприятливим для залучення іноземних інвестицій були 2006–2008 рр.

Основними факторами зростання обсягів інвестицій є введення ефективних змін у законодавчому і регуляторному середовищі, розвиток інфраструктури, динамічність фінансово-банківської системи, підвищення підтримки національних агентств сприяння іноземним інвестиціям і торгівлі. За прогнозними оцінками ЮНКТАД, глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2010 р. зростуть порівняно з 2009 р. і перевищуватимуть показник 1200,0 млн. дол. США (рис. 1). Повернення до докризового рівня очікується лише в 2012 р.

Україна за показниками чистого надходження прямих іноземних інвестицій програє своїм прямим конкурентам – країнам Центральної і Східної Європи, Російській Федерації і Туреччині. З розрахунку на душу населення, обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 1 січня 2009 р. становив лише

1021 дол. США, що майже в 11 разів нижче рівня Чехії, більше ніж у 8 разів поступається Словаччині, 6 разів нижче ніж в Угорщині та Болгарії [14]. Пожвавлення інвестиційної та інноваційної діяльності може бути досягнуто за рахунок обґрунтованих податкових, фінансових, амортизаційних та інших інструментів економічної політики країни.

Стимулюючи інвестиційні, інноваційні та виробничі процеси, держава може забезпечити значне економічне зростання. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, у провідних економічно розвинутих країнах на нові та вдосконалені технології, обладнання та інші продукти припадає від 70 до 85% приросту ВВП, а за оцінками західних експертів, показники світового економічного зростання вже більше ніж на $\frac{1}{4}$ базуються на досягненні науково-технічного прогресу. Більше половини отриманих підприємствами прибутків формується у результаті просування на ринок нових товарів і послуг, а частка нематеріальних активів у вартості довгострокових активів підприємств Західної Європи наближається до 50% (в США – до 70%), зберігаються достатньо високі темпи росту інших активів [16, 6].

* прогнозні показники

Рис. 1. Річний обсяг світових прямих іноземних інвестицій [13]

Основними формами підтримки інвестиційної й інноваційної діяльності є: пільгове кредитування, надання податкових пільг і канікул (рис. 2). Пільгове кредитування як одна із форм стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності здійснюється на чітко визначених умовах і передбачає повну або часткову компенсацію банківських відсотків за рахунок коштів спеціальних фондів.

Податкові пільги і канікули, як заходи непрямого стимулювання, активно використовуються багатьма країнами, починаючи з 60-х рр. XX століття. Стимулювання інвестиційної діяльності через інструменти податкового регулювання ґрунтується на

тому, що отриманий прибуток суб'єктами господарювання виступає основою фінансування, а його збільшення сприяє зростанню інвестиційних можливостей.

Податкове регулювання в інвестиційно-інноваційній сфері здійснюється через надання податкової знижки на інвестиції та витрати у НДДКР, що дозволяє підприємствам фактично зменшувати прибуток до оподаткування на чітко встановлений відсоток витрат капітального характеру. Іншою найчастіше використовуваною формою пільг є інвестиційний податковий кредит, що передбачає зменшення податкових зобов'язань підприємства з податку

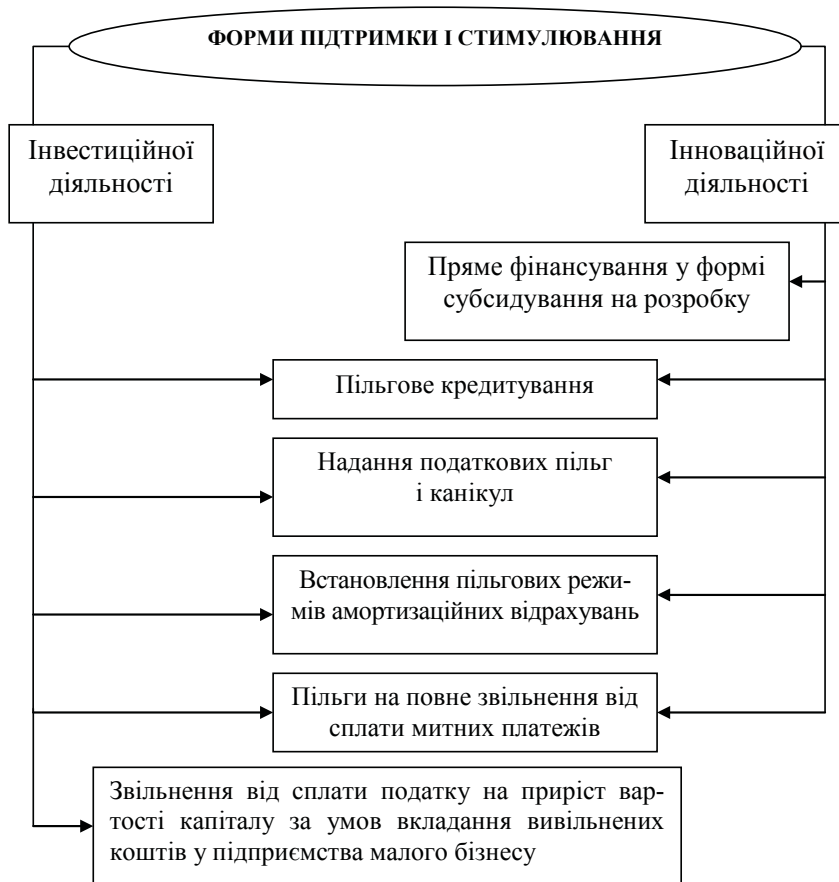

Рис. 2. Основні форми підтримки та стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності

на прибуток в обсязі, еквівалентному частці витрат поточного податкового періоду, які було спрямовано на функціонування інвестиційних процесів або НДДКР.

Існують різні точки зору щодо ефективності податкових стимулів. Так, науковці зазначають, що головним завданням податкової політики держави є стимулювання накопиченого капіталу, інвестиційної активності, інноваційної діяльності, збільшення зайнятості та вирішення багатьох інших проблем [8, 245]. Крім того, використовуючи ті чи інші податкові пільги, держава регулює пропорції як в економічній структурі виробництва і обігу, так і в розвитку продуктивних сил [7, 64].

Наприклад, в регіонах Центральної та Східної Європи спостерігаються результати успішної хвилі економічних реформ і змін у податковому законодавстві, зокрема більш низькі ставки податків, членство окремих країн в ЄС, поліпшення інфраструктури. Згідно з практикою ЄС, податкове стимулювання інвестиційних процесів проводиться в одній з трьох форм: відтермінування сплати податків, зменшення оподаткування і податкові кредити. Використання тих чи інших стимулів для інвесторів визначається завданнями вирішення структурних та соціальних потреб економіки країни чи окремого регіону. Наявність стимулів залежить від типу й обсягу інвестицій, їх місця розташування та деяких інших чинників [15].

До найбільш розповсюджених та ефективних форм податкових пільг варто віднести: зниження ставки податку на прибуток, що використовується на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності; зниження податкової бази на величину витрат, що спрямовуються на проведення наукових досліджень та розробок, які в деяких країнах значно перевищують витрати на проведення досліджень (в окремі періоди вони становили в Сінгапурі до 200%,

Австрії – 175%; Англії – 125%); запровадження дослідницького або інвестиційного податкового кредиту, що забезпечує відтермінування за сплатою податку на прибуток (США, Японія, Франція, Іспанія, Ірландія, Канада, Нідерланди); податкові канікули з податку на прибуток, отриманий від впровадження інноваційних проектів, що надаються на декілька років [16, 10]. Різні країни використовують різні підходи до податкових пільг: адресне або цільове надання, встановлення часових меж та інше.

Стратегічний вектор стимулювання інноваційної діяльності у Франції спрямований на реформування дослідницького податкового кредиту в частині підвищення ефективності і спрощення відповідних процедур. У цьому контексті серед важливих елементів реформи 2008 р. можна назвати такі: встановлення межі вирахувань у розмірі витрат, що перевищують 100 млн. євро та підпадають під дослідницький податковий кредит за ставкою 5% замість 30%; зростання ставки дослідницького податкового кредиту до 30% з 10%, що застосовується до обсягу сукупних витрат на дослідження і розробки до межі у 100 млн. євро [18].

У плані антикризових заходів у Франції важливе місце відведено підтримці ліквідності підприємств реального сектора. Зокрема, усі без виключення французькі компанії отримують відстрочку в погашенні заборгованості перед бюджетом на три роки, а також зможуть відстрочити виплати податку на прибуток на чотири місяці. Акцент ставиться і на податкові кредити на інвестиції в основні засоби і НДДКР. Очікується, що податкове стимулювання вартуватиме французькому бюджету 11,5 млрд. євро в 2009–2010 рр. [9]. Головною метою таких заходів є полегшення податкового тиску на економіку через надання податкових канікул і податкових кредитів.

Серед стимулів для інвесторів, які впроваджують нову продукцію або розширюють наявне виробництво в переробній промисловості Чехії, варто звернути увагу на такі: звільнення від податку з доходу юридичних (фізичних) осіб терміном на 5 років повністю для новостворених підприємств і часткове в разі розширення виробництва. Право на таку пільгу мають інвестори, що здійснюють інвестиції у нове виробництво, або розширення існуючого виробництва в переробній промисловості в розмірі 100, 60 або 50 млн. чеських крон (приблизно 3,5, 2,1 або 1,7 млн. євро) у довгострокові активи і задовольняють критерії, визначені законом (60% обсягу інвестицій повинні спрямовуватися на придбання устаткування, машини повинні бути новими, принаймні 50% мінімальних розмірів інвестиційних витрат має бути покрито за рахунок капіталу інвестора). Загальна сума інвестиційних стимулів (за винятком субсидії для підготовки й перепідготовки) не повинна перевищувати 40% інвестицій у випадку великих підприємств, 50% для середніх і 60% для малих підприємств. Вказані умови повинні бути виконані протягом трьох років з дати надання стимулів. Одержувач стимулів має зберігати інвестицію протягом принаймні 5 років з дати виконання загальних критеріїв [15].

Особливістю інвестиційного регулювання в Угорщині є надання пільги у формі зменшення в сплаті податку за умов інвестування принаймні 400 млн. форинтів (100 000 євро) в охорону довкілля, науку й технології, мережі електронного мовлення, послуги широкопasmового Інтернету, виробництво фільмів тощо. Процедура отримання пільги у сплаті податку розвитку при інвестуванні в зазначені галузі є значно простішою, ніж в загальному випадку [15].

Головною рисою режиму залучення інвестицій в Угорщині та Чехії є його інноваційна спрямованість. Велика увага при-

діляється розвитку перспективних секторів економіки, які спроможні надати потужний імпульс економічному зростанню, поліпшенню структури економіки, створенню нових конкурентних продуктів і технологій.

У США використовуються два основних види податкових знижок – спеціальний режим амортизаційних відрахувань в межах податкової амортизації та податковий кредит у вигляді знижок на вже нарахований податковий платіж. Крім податкових кредитів на дослідження і розробку, в США використовують податкові кредити для споживачів і бізнесу. Це має важливе значення у стимулюванні попиту на інновації.

Розвиток податкового інструментарію проактивного стимулювання “нової енергетики” в США має давню історію. Загальний обсяг податкових пільг у період 2000–2006 рр. для всіх видів нових і альтернативних енергетичних технологій, порівняно з 90-ми рр. минулого століття, було збільшено до 4 млрд. доларів. Антикризове законодавство 2008–2009 рр. ще більше розширило такі заходи для поживлення ділової активності і витрат населення та бізнесу на відповідні технології, обладнання та послуги [12, 91–92]. У США найефективнішими є податкові кредити, які напряду або на постійній основі забезпечують зниження вартості товарів чи послуг для кінцевого споживача.

Ефективність податкового регулювання залежить від ступеня відповідності стимулу змісту правових принципів, а також правильності вибору як окремого стимулюючого впливу, так і цілісної системи податкових стимулів.

За відсутності в Україні такого виду загальних інвестиційних пільг, як інвестиційний податковий кредит чи інвестиційна податкова знижка, що надається всім без винятку суб'єктам господарювання, які здійснюють інвестиції, існує практика надання пільг за призначенням. Практика надання таких пільг

відкриває шлях до маніпуляцій з метою вибору преференцій для “своїх” підприємств і галузей, що не має нічого спільного з суспільними інтересами. Крім цього, такі пільги можуть бути використані особами, яким вони не були призначені [10, 191]. Саме з таких міркувань в Україні слід відходити від практики використання пільг за призначенням.

Обсяг наданих податкових пільг в Україні за всіма податковими платежами, що контролювались органами податкової служби у 2009 р., досяг 18,8 млрд. грн. (табл. 1), пільги з податку на прибуток у загальній сумі пільг становили 7,45% або 1,4 млрд. гривень. Слід відмітити, що податкові пільги відчутно впливають на справляння як податку на прибуток, так і інших податків. За відносним показником обсяг наданих податкових пільг протягом трьох років збільшився; за абсолютними сумами податкові пільги в 2007 р. склали близько 12,9 млрд. грн., а в 2009 р. втрати бюджетів від податкових пільг збільшилися до 18,8 млрд. гривень.

У структурі пільг, якими користуються підприємства України, можна виокремити пільги для стабілізації діяльності підприємств і галузей, а також такі, які сприяють їх розвитку (інноваційні та інвестиційні пільги). До інвестиційних пільг слід віднести:

- звільнення від оподаткування прибутку видавництв, підприємств поліграфії, отриманого ними від діяльності з виготовлення книжкової продукції за умови спрямування прибутку на запровадження новітніх технологій, розширення виробництва та переоснащення видавничо-поліграфічної бази;

- звільнення обладнання, матеріалів, фінансових ресурсів, робіт і послуг, які надаються договірною стороною (в межах Угоди між Кабінетом Міністрів України і договірною країною про технічне співробітництво), від сплати будь-яких податків і зборів;

- зарахування суми податку на прибуток, отриманого від виконання інноваційних проектів, на спеціальні рахунки та їх використання винятково на наукову та науково-технічну діяльність;

- надання права промисловим підприємствам застосовувати щорічну 25% норму прискореної амортизації основних засобів 3 групи.

Останнім часом у науковій літературі податкове регулювання розглядають як один із важливих заходів запобігання та виходу з фінансової кризи [5, 10]. Події 2008–2009 рр. показали, що через інструменти податкового регулювання країни спроможні реалізовувати ефективні анти-

Таблиця 1

Обсяг наданих пільг з податку на прибуток підприємств в Україні протягом 2006–2009 рр.*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Податкові доходи зведеного бюджету, млрд. грн.	125,74	161,26	227,10	208,10
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	26,17	34,41	47,90	33,04
Податкові пільги за всіма платежами ¹ , млрд. грн.	9,34	12,19	16,51	18,80
Пільги з податку на прибуток підприємств, млрд. грн.	0,49	0,65	1,11	1,40
Частка пільг в надходженнях податку на прибуток, %	1,90	1,90	2,34	4,24
Питома вага пільг з податку на прибуток в загальній сумі пільг, %	5,25	5,33	6,72	7,45

* Складено автором на основі: [1, 19; 2, 19; 3, 22; 4, 18].

¹ – платежі, що контролюються органами ДПС України.

кризові заходи. Проте не всі погоджуються із такою точкою зору.

Так, зокрема, С. Сінельников-Мурильов і І. Трунін виокремлюють як позитивні, так і негативні сторони реалізації стимулюючої податкової політики. Зниження ставок податків і введення податкових пільг сприяє зростанню сукупного попиту, зниженню витрат підприємств на робочу силу, збільшенню інвестиційного попиту. З іншого боку, такі антикризові заходи призводять до збільшення бюджетного дефіциту, який повинен бути профінансований за рахунок зростання державного боргу, що є негативним фактором в умовах фінансової кризи [17].

Разом з тим, варто зазначити, що засоби податкової політики в антикризових програмах регулювання економіки є різноманітними. Загальними рисами антикризового податкового регулювання, з точки зору Ю. Іванова, є: 1) застосування засобів податкового стимулювання зі збільшенням бюджетних надходжень; 2) підтримка ліквідності підприємств реального сектора економіки через зниження податкового навантаження, а також стимулювання інвестиційної активності внаслідок надання інвестиційних податкових кредитів і знижок; 3) зміна порядку нарахування прискореної амортизації; 4) використання заходів прямого і непрямого впливу, до яких відносять стимулювання інвестицій та зниження податкового навантаження на виплати з

оплати праці [5, 14]. Використання антикризових податкових заходів може призвести до того, що у період стабілізації економіки країни виникне необхідність у відміні деяких введених податкових стимулів.

Важливими тенденціями 2008–2009 рр. є розробка та впровадження антикризових заходів через використання інструментів податкового регулювання (рис. 3). Це не оминуло і країни СНД, де також відбуваються позитивні зміни, які сприяють покращенню інвестиційного клімату. На початку 2010 р. в Азербайджані [6, 3] знижено ставку податку на прибуток з 22% до 20%. Крім того, в Республіці Білорусь знижено ставку з 24% до 12% податку на прибуток, отриманого у вигляді дивідендів, а також на прибуток, отриманий від реалізації частки в статутному капіталі підприємства, що знаходиться на території республіки [6, 5].

Податкові реформи в Російській Федерації стосуються податку на прибуток, ставку якого у 2009 р. знижено з 24% до 20%, а також зменшено базу оподаткування за рахунок вирахування повної суми витрат на навчання та професійну підготовку, сум відшкодування витрат працівників зі сплати відсотків по позиках на придбання й/або будівництво житлового приміщення в розмірі до 3% від суми виплат на оплату праці (діє до 2012 р.) та внесків роботодавців на додаткове пенсійне страхування. Перші дві групи витрат також не оподатковуються податком на

Рис. 3. Види інструментів антикризового податкового регулювання

доходи фізичних осіб та єдиним соціальним податком. Крім того, з 10 до 30% збільшена амортизаційна премія (початкове списання) з окремих груп основних засобів [5, 13].

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень:

1. Сучасна наука і практика доводять, що важливими чинниками активізації інвестиційної діяльності як кризового, так і посткризового періоду, є інструменти податкового регулювання. За їх допомогою кожна держава може створювати конкурентні переваги щодо залучення в економіку значних обсягів інвестицій.

2. Основними інструментами, яким відведено важливе місце у створенні сприятливих інвестиційних умов, є податкові знижки на інвестиції та витрати у НДДКР. Вони мають винятково стимулюючий характер щодо активізації діяльності підприємств та ефективно впливають на економічний розвиток будь-якої галузі економіки.

3. Найпоширенішими у країнах з розвинутою економікою, та ефективними формами пільгового оподаткування є знижені ставки податку на прибуток, що використовується на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності або повне його звільнення від оподаткування. Такі заходи мають цілеспрямований характер – забезпечення ліквідності, а також мінімізації податкового навантаження на підприємства державного та реального секторів економіки.

Таким чином, позитивна динаміка економічного розвитку України може бути забезпечена розробкою конкретних податкових заходів стимулюючого характеру, які поступово відновлюватимуть промислове виробництво та нарощуватимуть обсяги сільського господарства, покращуватимуть кон'юнктуру на ринку праці та динаміку зовнішньої торгівлі. Першочергово, це залежить від фінансово-економічного стану країни й обтяжливості процедур з адміністрування податків.

Література

1. *Діяльність податкової служби України за 2006 рік /Розділ II Статистичного бюлетеня "Інформаційно-довідковий розділ, економічні показники діяльності ДПС України"/ ДПА України: К., 2007. – 89 с.*
2. *Діяльність податкової служби України за 2007 рік /Розділ II статистичного бюлетеня "Інформаційно-довідковий розділ, економічні показники діяльності ДПС України"/ ДПА України: К., 2008. – 86 с.*
3. *Діяльність податкової служби України за 2008 рік /Розділ II статистичного бюлетеня "Інформаційно-довідковий розділ, економічні показники діяльності ДПС України"/ ДПА України: К., 2009. – 72 с.*
4. *Діяльність податкової служби України за 2009 рік /Розділ II статистичного бюлетеня "Інформаційно-довідковий розділ, економічні показники діяльності ДПС України"/ ДПА України: К., 2010. – 68 с.*
5. *Іванов Ю. Б. Світові тенденції антикризового податкового регулювання // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1. – С. 10–15.*
6. *Изменения в налоговом законодательстве СНГ на 1 апреля 2010 года. Институт экономики переходного периода. – М.: ИЭПП, 2010. – 24 с.*
7. *Крисоватий А. І. Державна податкова політика і система податків // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 64–68.*
8. *Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.*
9. *Миндич Д. Спасайся, хто может // "ЭПРО". – 2009. – № 1–2. – Режим доступа: <http://www.epr-magazine.ru/promppolitics/maintheme/sos/>.*
10. *Налогообложение: теории, проблемы, решения / В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишнеvская и др.; Под общ. ред. В. П. Вишнеvского. – Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.*

11. *Налоговая политика и пути выхода из кризиса / Автор. колл.; Под науч. рук. В. Б. Исакова, Д. Г. Черника, И. И. Кучерова. – М., 2009. – 320 с.*
12. *Налоговое стимулирование инновационных процессов / Отв. ред. Н. И. Иванова. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 160 с.*
13. Олейников А. *Мировой инвестиционный прогноз на 2010–2012 гг. – Режим доступа: <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/analysis/mirovoi-investicionnyi-prognoz-na-2010-2012-gg>.*
14. Олейников А., Морква О. *Несветлое будущее Украины или о шансах попасть в тридцатку лучших стран мира. – Режим доступа: <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/analysis/nesvetloe-budushee-ukrainy-ili-o-shansah-popast-v-tridcatku-luchshih-stran-mira>.*
15. Покришка Д., Бабакін О., Шкадюк В. *Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>.*
16. *Рекомендации по усилению роли малых и средних инновационных предприятий в странах содружества независимых государств / Подготовлено отделом некоторых стран Европы и Азии. – Всемирная организация интеллектуальной собственности. – WIPO. – 2010. – 45 с.*
17. Синельников-Мурылев С., Трунин И. *Налоговая политика: Как настроить систему // Серия: Ведомости. – 2009. – 6 мая. – Режим доступа: <http://www.iet.ru/ru/nalogovaya-politika-kak-nastroit-sistemu.html>.*
18. *France caters to innovative companies and offers the best tax credit in Europe. – Режим доступу: www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Argu-CIR_nov08_UK.pdf.*